

ВАСИЛЬ ЙОСИПОВИЧ ТУМАНСЬКИЙ ТА ЙОГО РОДИНА

У статті висвітлюється життя і діяльність поміщика Чернігівської губернії В.Й. Туманського (1765-1838?) та його родини.

Ключові слова: В.Й. Туманський, «нова сімейна історія», родина, Глухівський повіт, поміщик.

Життєписи історичних постатей та колективні біографічні портрети відомих дворянських родин являють собою вагомий складову історичного процесу. Розвиток історичної науки характеризується нині пошуком модерних та удосконаленням усталених методів наукового дослідження. Нові погляди у сімейно-історичних студіях значно розширюють інформаційне поле історико-культурних досліджень. Водночас, на думку О. Дорошенко, особливого значення набувають методи колективних біографій, які використовують нові технології опрацювання матеріалів і дозволяють реконструювати багатогранні аспекти життя та діяльності цілих династій [1, 149].

Серед родової еліти, діяльність і творчі здобутки якої потребують докладного вивчення, чільне місце належить нобілітованому російським урядом на зламі XVIII-XIX ст. козацько-старшинського роду Туманських. Мета даної статті полягає у спробі відтворення життєпису одного з маловідомих представників роду – Василя Йосиповича Туманського (1765-1838?) та його сім'ї. Епізодичні відомості про нього, в контексті загального родоводу, наведено лише у «Малороссийском родословнике» В.Л. Модзалевського [2, 67]. Водночас, нововиявлені документи та матеріали дозволяють уточнити та доповнити деякі факти його біографії.

Батько В.Й. Туманського – бунчуковий товариш, а після ліквідації Гетьманщини статський радник і голова Новгород-Сіверської палати карного суду Йосип Григорович Туманський (бл. 1732 – бл. 1795) [3] був одружений на дочці бунчукового товариша Парасковії Романівні Яновій. Від цього шлюбу подружжя мало двох синів – Василя і Федора – відомого етнографа, історика і видавця кінця XVIII – початку XIX ст., а також трьох дочок – Пелагею (у заміжжі Омелянович), Марію (у заміжжі Карпека) та Олену.

В.Й. Туманський народився 27 травня 1765 р. у Глухові [2, 67]. Його хрещеним батьком був сам П.О. Румянцев-Задунайський. Останній, до речі, підтримував досить тісні стосунки з родиною Туманських. Про прихильність та довіру графа свідчить хоча б той факт, що саме Й.Г. Туманському він довірив управління своїми приватними маєтностями, а згодом вирішення делікатної справи з придбання володінь у Коропській сотні.

Наприкінці XVIII ст. військова служба була для

багатьох дворян скоріше справою престижу, ніж професією. У ті часи вважалось нормою, коли молоді дворяни перебували певний час на військовій службі, отримували перші обер-офіцерські чини і виходили у відставку, повертаючись до своїх помість або переходили на статську службу. Саме так склалася доля В.Й. Туманського: у 1780 р. він вступив до Сухопутного шляхетного кадетського корпусу, після закінчення якого 18 лютого 1785 р. значився як поручик Білівського піхотного полку, а згодом Глухівського карабінерного полку [2, 67]. В.Й. Туманський брав участь у російсько-турецькій війні 1787-1792 рр., зокрема, був у поході 1787 р. Однак, кар'єра військового, вочевидь, його не приваблювала, і за власним бажанням він згодом був звільнений у чині ротмістра [2, 67] й перейшов на статську службу.

10 травня 1792 р. В.Й. Туманський був обраний засідателем Новгород-Сіверського верхнього земського суду, а в 1794 р. обійняв ту ж посаду, але вже в совісному суді [4, 9]. Його служба була успішною, а сам В.Й. Туманський, вочевидь, був людиною небезталанною, бо вже за деякий час – 19 квітня 1808 р. дворянством Глухівського повіту він обраний виконувачем обов'язків підкоморія Глухівського повіту, а 1 січня 1809 р. остаточно був затверджений на цій посаді [2, 67].

Після початку війни з Наполеоном, у 1812 р. дворянство Глухівського повіту обрало В.Й. Туманського до складу комітету, створеного для формування ополчення. Після завершення військових дій він 17 квітня 1814 р. був направлений до Міністерства поліції, а згодом до Міністерства внутрішніх справ. За гарну службу та інші заслуги, В.Й. Туманський 4 липня 1817 р. отримав орден св. Володимира 4-го ступеня [2, 67]. 17 травня 1820 р. він залишив державну службу й повністю присвятив себе господарській діяльності.

Незважаючи на той факт, що рід Туманських гідно репрезентований на культурно-мистецькому і політичному небосхилі України та Росії, значна частина його представників обирала поміщицьку іпостась своєї діяльності і саме її вважала головною. До їх числа належав і В.Й. Туманський, який був одним з найзаможніших поміщиків Сосницького та Глухівського повітів.

Після смерті Й.Г. Туманського у 1795 р. між його дітьми розпочалися судові суперечки, які тривали понад 7 років. Особливо загострився конфлікт В.Й. Туманського з братом Федором. Одна з їхніх суперечок призвела до зриву дворянського зібрання в Глухові 5-6 листопада 1802 р. Під час складання списків рекрутів між ними спалахнула сварка з приводу розподілу батьківської спадщини. Суперечки та взаємні образи тривали й наступного дня [5, 2-3]. Головним винуватцем конфлікту, окрім брата, В.Й. Туманський назвав також і Глухівського предводителя дворянства М.В. Романовського, хоча й додав при цьому, що «брат

мой враждует мне и все родным» [5, 12].

Аргументуючи свою позицію, В.Й. Туманський у січні 1802 р. писав: «Видя, что брат мой Федор находится в несчастии, подарил ему из своей части мельницу Родионовскую... За отставлением от службы и должности прошлого 1801 г. в июне месяце приехал в Глухов и выпустил через Глуховский поветовый земский суд упоминательный лист, в котором написал, что нет родительского завещания и именем все родные его завладели незаконно» [6, 1]. Ф.Й. Туманський, у свою чергу, звинуватив брата у крадіжках і незаконному заволодінні маєтками батька. У численних позовах і скаргах брата й надалі продовжували ображати один одного. Так, Ф.Й. Туманський обвинувачував брата у вигнанні матері з рідної хати, а той – Федора в пияцтві, розпусному, нетверезому й волющюжному житті [7, 179].

Суперечки за батьківську спадщину спалахнули з новою силою після смерті незаміжної сестри Олени 21 травня 1808 р. Проте, саме ця подія в майбутньому поклала початок примиренню родичів. 15 червня 1808 р. Ф.Й. Туманський уклав угоду з братом Василем та сестрами Пелагеєю і Марією в тому, що вони після обстеження частини володінь Олени зберуться через 10 днів у Глухові й згідно з жеребом розподілять спадщину. 24 травня 1810 р. вони остаточно домовились про розподіл рухомого майна О.Й. Туманської на чотири частини й уклали договір зібратися між 5 і 15 червня у Глухові для полюбовного розподілу нерухомого майна [7, 179].

Земельні володіння В.Й. Туманського розширювались також і за рахунок отримання спадщини. Він доводився племінником бунчуковому товаришу І.І. Бороздні й після його смерті у 1793 р. отримав спадщину частинус. Лобків Погарської сотні Стародубського повіту. Крім того, у його власності також перебували млини на р. Сейм та паромна переправа на р. Десна. Свої статки В.Й. Туманський доповнював і за рахунок купівлі селян. 1822 р. він придбав у генерал-майора Я. Шемшукова 63 селянина, «состоящих Черниговской губернии в Глуховском и Сосницком поветах, на свод, без земли, с их семействами и имуществом» [8, 702].

У першій половині XIX ст. одним із головних чинників, що змушували поміщиків дедалі активніше вдаватися до використання найманої праці, була низька продуктивність роботи кріпаків та їх небажання працювати, а іноді й навмисне псування обладнання. Так, у ніч з 28 на 29 березня 1809 р. в маєтку В.Й. Туманського у с. Хотьминівка Глухівського повіту сталася пожежа, внаслідок якої згоріла гуральня. Як повідомив очевидець цієї події селянин О.М. Вороненко, «на самій паздник Воскресенья Христова, т. е. 28 марта он с крестьянином г-на Туманского Ф. Васильчиком, повечерявши, легли спать в винокуренном господском заводе, в котором в то время огонь

был истушен и, заснувши, немалое время, когда проснулся уже с полуночи, то увидел, что оной завод от улицы совсем загорелся» [9, 9]. Аналогічні свідчення дали й інші очевидці. В екстракті цієї справи повідомлялося, що «пожар произошел неизвестно от чего, причем погорел г-на подкомория Василия Осиповича Туманского винокуренный завод, покрытый дранью на оном три куба медные слои да в 500 ведер наполненные работою» [9, 19]. Суд не виявив винуватців, і за строком давності справа була закрита, однак можна припустити, що пожежа сталася внаслідок недбалості кріпаків, задіяних на виробництві.

Український історик О. Єфименко слушно зауважила, що насильство, захоплення, омана, хабарництво – головний зміст того казана, в якому перекипала найбільш удачлива частина козацтва, що перетворилася на благородне панство [10, 532]. Для поповнення своїх статків В.Й. Туманський, як і більшість поміщиків, не гребував і відвертими протиправними діями. 18 лютого 1816 р. до Сосницького нижнього земського суду з позовом на нього звернулася удова диякона Стахевича, звинувачуючи його дворових з с. Велике Устя у крадіжці сіна та дров [11]. У відповідь В.Й. Туманський представив суду купчий запис на м. Нові Млини та с. Велике Устя, отриманий від графа О.К. Розумовського. У ньому зазначалося, що «без означения живущих помещиков, казаков великоустьенских, владеть ему, Туманскому, всеми теми угодыями, коими граф владел, но в каких именно местах оное положение имеет и с кем граничит – не сказано» [11, 11]. Позивачка навіть змушена була звернутися з листом про захист до Чернігівського цивільного губернатора О. Бутовича, звертаючи при цьому увагу на значні статки В.Й. Туманського, що дозволяли йому уникати покарання. Лише у березні 1825 р. Сосницький повітовий земський суд ухвалив остаточне рішення: «Оставив притом лес Клунище с сенокосом в владении Стахевичей, а Туманскому отказать» [11, 116].

У 1811 р. селянин В.Й. Туманського був звинувачений у крадіжці коня. Однак, поміщику вдалось відстояти майнові інтереси свого підданого [12, 51]. 7 вересня 1818 р. Глухівський нижній земський суд розглядав справу про крадіжку селянами генерал-майорші А.І. Туманської з володінь В.Й. Туманського в урочищі «Лазаревщина» стогу сіна. Справа однак незабаром була закрита у зв'язку із зізнанням обвинувачених [13, 2].

Як відомо, згідно з проектом репланування Глухова, затвердженим 1802 р., нові вулиці прорізилися через сформовану забудову буквально «по живому», що викликало цілком зрозумілий опір населення. Аналогічні протиріччя виникали й під час прокладання нових доріг. 24 листопада 1834 р. В.Й. Туманський звернувся до Чернігівського губернського правління

з проханням про відшкодування коштів за землею його селян, що відійшла під Велику Московську дорогу [14, 1]. Він повідомив, що «в г. Глухове на форштадте Белополовском крестьянина его двор с жилою хатою, сараями и небольшим огородом отошел со всею землею без остатка под новопроведенную дорогу, начинающуюся с г. Глухова, по тому форштадту Белополовскому проведенную, на плотину госпожи Скоропадской, а из оной на с. Березу» [15, 3-3 зв.]. Взамін В.Й. Туманський просив виділити землю «на Спасской улице ... близ дому купца 3-й гильдии Носова ... или за форштадтом Белополовским в смежности двора коллежского секретаря Алексея Кульшева» [15, 3 зв.]. Розгляд справи, однак, затягувався, і 23 грудня 1835 р. В.Й. Туманський змушений був писати лист на ім'я імператора з проханням посприяти у вирішенні цього питання. Лише 10 грудня 1838 р. Глухівська міська дума винесла остаточне рішення: «Дать свободной земли, начиная от таковой и означенной подполковнику Кульшеву..., так, как он и сам сего просил..., с тем, что бы остающуюся в квартале с его земли малые части остались в пользу города для раздачи соседним жителям для благоденствия в устройстве, что же касается до просимой Туманским в замен земли около дому купца Носова, то в сем месте свободной городской земли нет, а состоит она под площадью» [15, 12].

В.Й. Туманський був одружений з Пелагеею Іванівною Вязмітіною, рідною племінницею військового міністра Олександра І графа С.К. Вязмітінова. Від цього шлюбу подружжя мало трьох синів. Усе своє майно В.Й. Туманський 6 травня 1838 р. заповів сину Василю, а іншому – Івану залишив 250 тис. руб. асигнаціями [2, 67].

Старший син В.Й. Туманського Микола отримав гарну освіту й володів латинською та французькою мовами [16, 2]. Служив штаб-ротмістром лейб-гвардії Кінного полку. Помер неодруженим у 1837 р.

Середній син Іван, народився 25 серпня 1805 р. в с. Голубівка Глухівського повіту [2, 72]. 26 серпня 1826 р. закінчив курс Царсько-сільського ліцею і 5 січня 1827 р. вступив на статську службу в «Канцелярию статс-секретаря по принятию прошений, на Высочайшее имя приносимых». Його кар'єра була досить успішною: 4 січня 1828 р. він отримав чин колезького секретаря, 30 березня 1830 р. – титулярного, а 5 березня 1836 р. – надвірного радника. 1 січня 1831 р. І.В. Туманського було призначено молодшим (з 5 травня 1834 р. – старшим) помічником діловода. Свою службу він завершив 14 грудня 1852 р. дійсним статським радником, отримавши перед цим орден святої Анни 2-го ступеня (8 квітня 1851 р.). Станом на 1852 р. за ним значилося родових у Глухівському повіті 312 душ кріпосних і 600 десятин землі. І.В. Туманський помер 28 червня 1866 р. у м. Павловську і був похований на Смоленському кладовищі у Петербурзі. Він був двічі одружений, спочатку з К.А. Черновою, від шлюбу з

якою мав доньку Олександру, а 30 квітня 1841 р. – з А. Суровцовою, з якою мав трьох дочок – Єлизавету, Ольгу і Пелагею [2, 72].

Наймолодший син В.Й. Туманського Василь народився 6 травня 1810 р. в с. Хотьминівці Глухівського повіту [2, 72]. Спочатку служив поручиком «лейб-Кирасирского Наследника Цесаревича полка», а з 22 жовтня 1837 р. перейшов на статську службу в чині колезького асесора. У 1838-1841 рр. В.В. Туманський обирався депутатом від дворянства Глухівського повіту. Станом на 1838 р. у його власності перебували 104 кріпосні. Його дружиною була К.М. Богаєвська [2, 72]. Відомості про їхніх дітей на сьогодні відсутні.

Посилання

1. Дорошенко О.М. Біографічний нарис родини Скаржинських (перша половина XVIII – початок XX століть) // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 76. – Вип. 63. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 149-152.
2. Модзалевський В. Малоросійський родословник / В.Л. Модзалевський. – К., 1998. – Т. 5, вип. 2. – С. 61-82.
3. Детальніше про нього див.: Тригуб О.О. Невідомий Йосип Туманський // Сіверщина в історії України: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К. – Глухів, 2009. – Вип. 2. – С. 105-107.
4. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), Ф. II, № 16894.
5. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської області), ф. 133, оп. 1, спр. 88.
6. Держархів Чернігівської області, ф. 239, оп. 6, спр. 50.
7. Сапухіна Л. Документальні матеріали українських істориків у фондах Сумського обласного краєзнавчого музею / Л.П. Сапухіна // Укр. іст. журн. – 2005. – № 3. – С. 175-191.
8. Архів Государственного Совета. Царствование императора Александра I: 1810 – 19 ноября 1825: Журналы по делам департамента Гражданских и духовных дел: Ч. 1. – СПб., 1892 г. – Том 4. – Ч. 1. – 724 с.
9. Держархів Чернігівської області, ф. 239, оп. 2, спр. 3023.
10. Ефименко А. Малорусское дворянство и его судьба // Вестник Европы. – 1891. – Кн. 8. – С. 515-569.
11. Держархів Чернігівської області, ф. 239, оп. 2, спр. 5873.
12. Держархів Чернігівської області, ф. 239, оп. 2, спр. 3235.
13. Держархів Чернігівської області, ф. 239, оп. 2, спр. 6366.
14. Держархів Чернігівської області, ф. 128, оп. 1, спр. 3407.
15. Держархів Чернігівської області, ф. 128, оп. 1, спр. 7221.
16. ІР НБУВ, Ф. II, № 16628.

Тригуб А.А. Василий Иосифович Туманский и его семья
В статье освещаются жизнь и деятельность помещика Черниговской губернии В.И. Туманского (1765-1838?) и его семьи.

Ключевые слова: В.И. Туманский, «новая семейная история», семья, Глуховский уезд, помещик.

Tryhub O.O. Vasyl Y. Tumanskyi and his family
In article the life and activity of Chernihiv province landowner Vasiliy Y. Tumansky (1765-1838?) and his family are stated

Key words: Vasyl Y. Tumanskyi, 'new family history', family, Hlukhiv county, landowner.